

Assaig de revisió del noucentisme

per Josep Murgades Barceló

L'any 1968, en un estudi sobre l'empremta dels clàssics en la Renaixença,¹ Eduard Valentí afirmava taxativament, mig de passada, que on calia cercar l'autèntica deu dels classicisme predicat per Xènius no era en Plató, sinó en autors com Maurice Barrès i Charles Maurras. Recelós, tal vegada, de les múltiples implicacions ideològico-polítiques i del capgirament interpretatiu que semblant afirmació comportava, Valentí optava per concloure que no era arribada encara l'hora de suscitar-ne la polèmica. A desgrat de les seves prevencions inicials, però, el mateix Valentí no s'estava de subratllar poc després, en el seu magne estudi sobre el Modernisme,² el caràcter marcadament polític de la reacció introduïda pels homes addictes al Noucentisme. I els estudis apareguts darrerament sobre la qüestió, bé que parteixin de perspectives marginals i apuntin vers d'altres objectius, han contribuït a posar insistentment en relleu aquesta dimensió polític-partidista del Noucentisme, a la qual supediten la innegable projecció cultural del moviment.³

Sembla, doncs, ésser ara el moment d'encetar obertament la polèmica —o millor, d'aprofundir-la— i de procedir a replantejar-nos críticament, amb interès monogràfic, tot allò referent a aquest complex fenomen supraestructural que s'autodenominà Noucentisme i que resta encara avui, en gran part, sense dilucidar satisfactòriament dins l'àmbit de la historiografia catalana contemporània. En aquest assaig, breu extret sintetitzat d'un molt més ampli estudi en vies d'elabo-

1. Eduard VALENTÍ, *Presència de la tradició clàssica en la Renaixença Catalana*, dins *Els clàssics i la literatura catalana moderna* (Barcelona, Curial, 1973), ps. 51-52.

2. Eduard VALENTÍ, *El primer modernismo literario catalán y sus fundamentos ideológicos* (Barcelona, Ariel, 1973).

3. Joan Lluís MARFANY, *Reflexions sobre Modernisme i Noucentisme*, «Els Marges», núm. 1 (1974), i també Alan YATES, *Una generació sense novella?* (Barcelona, Edicions 62, 1975).

ració, em proposo, prèvia revisió de l'escassa bibliografia existent, de recusar els tòpics més comunament admesos sobre el Noucentisme i, alhora, d'establir unes pautes metodològiques i interpretatives que n'explicitin alguns aspectes fins ara menystinguts o no prou correctament valorats.

Cal situar tot al llarg de la dècada dels seixanta el procés gradual de recobrament i valoració del nostre passat cultural immediat. En aquesta recerca apassionada de la identitat històrica oblidada i/o mistificada ha estat el Modernisme, sens dubte, qui més beneficiat n'ha sortit, i així ho confirmen plenament els estudis apareguts ja durant els setanta, els quals, sense revestir el nivell que podríem qualificar de definitiu —car tampoc no era aquest el propòsit de llurs autors—, assenten sòlidament les bases per on haurà de transcórrer la investigació en el pròxim futur.⁴ El Noucentisme, per contra, no ha estat objecte d'una atenció similar i hom s'ha limitat a repetir la imatge que el moviment en qüestió havia donat de si mateix; en el millor dels casos, l'idealisme històric l'ha presentat com un moviment estrictament culturalista que comptaria per al seu desenvolupament amb l'ajut desinteressat dels òrgans de poder polítics creats pel catalanisme burgès.⁵ I per bé que Castellet i Molas establissin ja el 63 unes pautes interpretatives de l'evolució del fet històric-cultural a la Catalunya del segle XX seguint els mètodes del materialisme històric, el fet és que en la seva obra⁶ en cap cas no s'esmenta explícitament el Noucentisme, atès que la intenció de llurs autors no era tant la de delimitar i definir els diferents moviments d'abast supraestructural que se succeeixen d'acord amb els canvis històrics de base, com la d'exposar-ne la seva incidència i repercussió en allò referent a les transformacions experimentades per la creació poètica al llarg de l'ampli i decisiu període analitzat. Caldrà esperar algunes de les darreres aportacions abans apuntades, bàsicament la de Marfany i a la seva saga la de Yates, a fi i efecte de veure debatuda la qüestió del Noucentisme en el marc d'unes coordenades historiogràfiques eminentment crítiques i desmitificadores.

No és gens d'estranyar que hagi estat Marfany el qui, dut per les conclusions a què arribava en els seus estudis sobre el Modernisme, s'hagi plantejat uns quants punts referents al veritable abast i funció del Noucentisme i, més concretament, sobre les concomitàncies i diferències entre ambdós moviments. Això li ha permès, d'una banda, en evidenciar alguns dels innegables, inevitables, deutes contrets pel Noucentisme amb el procés històric-cultural immediatament precedent, d'enderrocar les falses pretensions d'originalitat imbuïdes de mesianisme soteriològic amb què es presentaven els noucentistes, i, de l'altra, descaabdellant el mateix raonament, Marfany ha invalidat deficiències pseudo-reconciliadores⁷ i, en franca reacció contra l'idealisme històric abans alludit, ha destacat com els noucentistes havien format part integrant ells mateixos del Modernisme fins que, adscrits a una militància política de signe burgès, van lliurar-se a la tasca d'afirmar i potenciar determinats elements de les contradiccions que havien caracteritzat el tombant de segle i a bandejar-ne d'altres, no susceptibles d'ésser integrats en llur programa d'acció política. Els criteris d'aquesta tria obe-

4. Eduard VALENTÍ, *El primer modernisme...*, op. cit.; Joan Lluís MARFANY, *Aspectes del Modernisme* (Barcelona, Curial, 1975).

5. Vegeu Maurici SERRAHIMA, *Sobre el Noucentisme*, «Serra d'Or», VI (1964), ps. 487-489.

6. Josep M. CASTELLET i Joaquim MOLAS, *Poesia Catalana del segle XX* (Barcelona, Edicions 62, 1963).

7. Com ara la que emet Albert Manent a *Josep Carner i el Noucentisme* (Barcelona, Edicions 62, 1969), p. 67.

irien, doncs, a raons ideològiques i, en definitiva, polítiques. Les mateixes per les quals la *intelligentsia* noucentista s'adhereix a la Lliga i se serveix del dirigisme que li permeten d'exercir els primers òrgans polítics instituïts per la burgesia catalana a fi i efecte d'implantar el seu programa polític-cultural, amb l'exclusió i anatematització total dels intel·lectuals que no s'avenen a col·laborar-hi, és a dir, dels modernistes.

Tot i que la tesi de Marfany aporta precisions conceptuals de gran interès pel que fa a les relacions entre Modernisme i Noucentisme, l'acalorament expositiu que aboca en el seu article, rodonament escrit a raig, i el seu mateix caràcter combatiu i fragmentari, el fan ressentir-se d'un esquematisme que ha donat peu ja, aquests últims mesos, a absurdes simplificacions per part de gasetillers i gasetilleres, que, d'allò més alegrement i estúpida, han establert l'equació: modernistes = «progres», noucentistes = «carques». Ara bé, la meua crítica a l'argumentació de Marfany no s'adreça al seu esquematisme ni a les bestieses en què l'han feta degenerar, sinó als pressupostos metòdics de base. Subjacent al raonament que desplega Marfany per tal d'explicar-se la dinàmica diferenciadora entre Modernisme i Noucentisme, s'hi troba un article de Molas,⁸ en el qual aquest —seguint Hauser— formulava una interpretació de l'activitat cultural durant el tombant de segle basada en l'anàlisi de la relació canviant que, segons les diferents alternatives conjunturals, s'establiria entre intel·lectuals i burgesia. L'article, ultra la innovació metòdica que introduïa en la bibliografia catalana, resultava altament aclaridor d'una sèrie de qüestions fins llavors no gens tingudes en compte. Contenia implícitament, però, un perill potencial en el qual incorre Marfany de ple. Aquest perill és el de referir-se als intel·lectuals en el mateix sentit que ho feia Mannheim, en tant que *freischwebende Intelligenz*,⁹ és a dir, com a integrants d'un grup «deslligat» que, pel fet de disposar d'una sèrie de coneixements i aptituds específiques, gaudiria d'una àmplia autonomia que els permetria de remuntar-se per sobre de les múltiples contradiccions socials —escàpols a les condicions materials imposades pel sistema de relacions de producció existent en un moment donat— i, des de la seva situació privilegiada, decidir lliurement i conscient segons la seva conveniència particular de grup a part, *au dessus de la mêlée*, llur adscripció a una determinada política i als interessos d'una determinada classe social. Els noucentistes, i en definitiva el Noucentisme, foren, doncs, segons Marfany, una *élite* d'intel·lectuals carcunds que, en virtut del seu mateix conservadorisme, s'oferirien de grat a col·laborar en el programa de la Lliga i que no vacillarien, conseqüentment, a fer política, en tant que això possibilitava els seus afanys de fer cultura des d'unes bases sòlides promocionades, en justa compensació, per la burgesia il·lustrada autòctona, no menys «carcunda». La simplificació metòdica que això comporta em sembla tant més evident com que pretén d'englobar el Noucentisme en l'àmbit d'una dialèctica tan lineal i epidèrmica com ara la de les relacions —pactes i trencaments deliberadament planejats— entre *intelligentsia* i burgesia, al marge de la veritable dialèctica que impulsa tota dinàmica social, la dialèctica resultant de la lluita de classes i les contradiccions que, a tot nivell, se'n deriven.

Tots els historiadors i estudiosos que s'han ocupat del tema han constatat unànimement la reacció antitètica que, amb relació a la resta de l'estat espanyol,

8. Joaquim MOLAS, *El Modernisme i les seves tensions*, «Serra d'Or», XII (1970), 877-884.

9. Karl MANNHEIM, *Ideologia y Utopía*, traducció castellana d'Eloy Terrón (Madrid, Aguilar, 1973³), especialment ps. 156-166. Sobre aquest problema, vegeu la crítica que li adreça Lucien GOLDMANN a *Ciències humanes i filosofia*, traducció catalana d'August Gil (Barcelona, Edicions 62, 1966), especialment ps. 40-41.

es produeix a Catalunya arran de la crisi del 1898.¹⁰ Aquesta actua a manera de revulsiu en el si de la societat catalana i, pel que fa a la burgesia, suposa el trencament implícit de l'aliança establerta el 74 amb les altres oligarquies peninsulars per tal de mantenir un difícil equilibri sòcio-polític. Per a aquesta burgesia sembla arribat el moment d'intentar alliberar-se del llast retardatori i anacrònic que suposava la dita aliança i d'emprendre la carrera vers el poder, un poder polític que la confirmés en la seva categoria de classe dominant i possibilités la implantació definitiva del nou sistema de producció exigint pel capitalisme industrial modern. Ara bé, l'aconseguitment d'aquests objectius es trobava supeditat a la realització de dos fets previs, bàsics. D'una banda, la mateixa necessitat d'estar reproduint constantment les condicions materials de producció comporta, ultra la reproducció incessant dels mitjans de producció, la reproducció també de la força de treball a base d'augmentar-ne la seva qualificació. És a dir, la dinàmica social exigeix que per tal d'aconseguir l'evolució i consolidació del sistema productiu imperant calgui procedir a crear nous quadres professionals en tots i cada un dels estrats en què es jerarquitzava la divisió del treball dins la societat capitalista o paracapitalista. I d'aquesta dinàmica i les seves exigències, n'era molt conscient la burgesia catalana del tombant de segle. D'aquí que el seu programa de realitzacions no apuntés tan sols a la captació i formació de grups d'intel·lectuals. Aquests, certament, en tant que ideòlegs actius, poden complir en un moment donat la funció primordial d'explicar i justificar el sistema de relacions socials resultant de l'organització i distribució d'un procés productiu canviant. Constitueixen només, però, el capdamunt del complex conjunt de les forces productives, i allò a què —com tota classe que exerceix o malda per exercir un paper hegemònic dins la societat— aspirava la burgesia catalana era a controlar en la seva totalitat els dinamismes que regulen la qualificació de les forces productives a tot nivell —creació de mà d'obra especialitzada, de tècnics, de científics i, òbviamment també, d'una *intelligentsia* addicta— i a integrar-les coherentment dins el sistema de productivitat vigent, a fi i efecte de procedir a la seva necessària renovació i assegurar-ne, doncs, la continuïtat.

D'altra banda, en la seva lluita pel poder, aquesta burgesia topava amb l'obstacle que suposava la manca d'uns òrgans de legitimació jurídic-política i, en definitiva, d'un estat en tant que instrument d'explotació de classe. Atès aquest handicap inicial i víctima de la seva mateixa feblesa constitucional, a la burgesia catalana li calia emprendre una ruta indirecta vers l'assoliment del poder. Impossibilitada d'operar amb l'aparell repressiu d'estat, adoptarà la tàctica de fer-se prèviament amb un aparell ideològic d'estat, que la refrendi en la seva posició hegemònica i li faciliti, a un més o menys curt o llarg termini, la presa del poder polític i la creació d'una completa organització estatal a casa seva, amb l'esperança més o menys remota d'estendre posteriorment el seu domini, si més no, l'econòmic, a la resta de la societat espanyola. Era la creació d'aquest estat el que havia de garantir, al capdavall, l'assentament d'un sistema de producció capitalista i del sistema de relacions resultant. D'aquí la importància de potenciar i controlar uns aparells ideològics d'estat.¹¹ En un moment de recessió econòmica

10. Vegeu, entre d'altres, Jaume VICENS I VIVES i Montserrat LLORENS, *Industrials i polítics del segle XIX* (Barcelona, Vicens-Vives, 1958), ps. 295-296; Josep BENET, *Maragall davant la Setmana Tràgica* (Barcelona, Edicions 62, 1964), ps. 14-15; Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. I (Barcelona, Edicions 62, 1964), ps. 63-66; Jordi SOLÉ-TURA, *Catalanisme i Revolució burgesa* (Barcelona, Edicions 62, 1967).

11. Sobre això, vegeu Louis ALTHUSSER, *Idéologie et appareils idéologiques d'Etat*, «La Pensée», núm. 151 (1970).

com el que travessava la societat espanyola i, especialment, la catalana arran de la pèrdua dels darrers mercats colonials, incapacitada també, doncs, aquesta burgesia del Principat d'afermar-se en l'àmbit de les realitats econòmiques, optarà per projectar en primer lloc el seu domini de classe sobre els aparells ideològics d'estat, sense el control dels quals, d'altra banda, difícilment aconseguirà una classe social de posseir llarg temps els mitjans de producció material. I aquests aparells ideològics d'estat, que actuen a manera de mitjans de producció i reproducció ideològica, eren constituïts essencialment en la societat de l'època pel sistema educatiu (plans d'estudi i institucions docents), el polític-jurídic (partits i legislació), l'informatiu (premsa i món editorial) i el cultural (la literatura i les diferents arts). Allò que els configura i els permet de funcionar, i pels quals és a la vegada produïda i difosa, és la ideologia. Ideologia no entesa ja únicament com feia Marx en una dimensió essencialment genètica, en tant que execrència idealista i dogmàtica generada per tota societat dividida en classes, sinó també en la seva dimensió funcional i operativa, en tant que producte que, a part el seu caràcter intrínsecament deformat, resulta susceptible un pic generat de convertir-se en causa, és a dir, de formular pautes de conducta destinades a traduir-se en una acció que contribueixi a transformar les mateixes realitats de base que l'han produïda d'acord amb els diferents interessos de classe. I és en tant que una d'aquestes classes aconseguirà d'exercir un major control sobre els mitjans de producció i reproducció ideològica, que la seva ideologia esdevé la dominant en tot el conjunt de la societat.

Doncs bé, la burgesia catalana del començament de segle assumirà activament el seu paper històric de classe i tractarà, consegüentment, de realitzar la seva revolució com a tal. L'existència dels múltiples condicionaments de base, ja alludits, amb què s'ha d'enfrontar, però, la menen a situar en un lloc preferent del seu programa el de la revolució ideològica, més fàcilment accessible. Així, doncs, en procedirà a instrumentalitzar el catalanisme i a confeccionar una ideologia de caire nacionalista —no identificable en cap cas amb separatisme—, de composició sincrètica, amb pretensions soteriològiques i d'actituds i procediments racionals i pragmàtics, la burgesia no cercava simplement de crear-se estats d'opinió favorables entre els intel·lectuals i les classes mitjanes: autoconvençuda de la validesa i efectivitat del seu programa, es proposava de garantir i propulsar els seus interessos seguint la dialèctica històrica del moment, i recorria com a mesura d'acció immediata a potenciar una ideologia —i els sistemes institucionals en què aquesta es concreta i a través dels quals funciona— que li permetia d'operar de manera convincent en múltiples àmbits de la complexa realitat social. Els burgesos i els intel·lectuals —de diversa extracció social— que s'avenen a col·laborar al servei d'aquest programa, no ho fan pas tant perquè han decidit deliberadament i lliure la seva actitud personal d'acord amb el respectiu grau de maquiavellisme i/o «carcúndia», com pel fet d'haver assumit inconscientment els components fonamentals de la ideologia que, no en va, respon als interessos de la classe progressivament dominant.

Segons es desprèn, doncs, de tot aquest plantejament, i segons hom pot extreure de la lectura de diferents textos teòrics, de la consideració crítica de les múltiples realitzacions assolides per la burgesia del moment en la política interna i en la docència, i de l'anàlisi de l'estètica i la poètica subjacents a gran part de la producció artístic-literària de l'època, crec que cal entendre per Noucentisme el fenomen ideològic que, entre el 1906 i el 1923 aproximadament, tipifica les aspiracions hegemòniques dels nuclis més actius de la burgesia catalana, postula els seus interessos en un pla ideal i, mitjançant la creació d'un complex sistema

de signes lingüístics i iconogràfics, formula models i projectes que, a més d'explicar analògicament la realitat, contribueixen a establir pautes de comportament social tendents a possibilitar la viabilitat d'una acció reformista.

És a partir d'aquesta delimitació conceptual del Noucentisme que ha de resultar més factible d'analitzar-ne la seva complexa dinàmica i, sense distorsionar l'abast denotatiu del terme en qüestió, recuperar-lo per a una historiografia cultural plenament emmarcada en la diversitat dels processos socials, polítics i econòmics. Contra els qui encara s'entesten en l'idealisme històric i parlen del Modernisme i del Noucentisme com a mers reflexos de les realitats de base en l'àmbit eteri de l'art i de la cultura, cal oposar unes pautes interpretatives i metodològiques que, sense desviar-se de l'especificitat constitutiva dels respectius camps d'estudi, mostrin les múltiples interrelacions entre fenòmens aparentment allunyats i superin, a la llarga, el mecanicisme del reflex concebut en una sola direcció. No deixa d'ésser simptomàtic, en aquest sentit, que el terme Noucentisme en cap cas no hagi estat utilitzat pels historiadors del fet polític i social, mostra evident de l'abisme que encara regna a casa nostra entre la historiografia de les diferents realitats a què són aplicades les seves anàlisis i mètodes.¹² En el cas del Noucentisme, d'origen i motivacions clarament detectables en la base socio-econòmica i d'operativitat tan eficient en l'àmbit político-cultural, sembla evident la necessitat de recórrer al concepte d'ideologia si, tot evitant qualsevol possible desviació ideologista, volem superar l'esquemàtica dicotomia de les relacions infraestructura-superestructura i desfer totes les simplificacions sota què se l'ha volgut enquadrar. I així, una definició de Noucentisme com la proposada més amunt permet d'arrambar la identificació que tradicionalment se n'ha fet amb una col·lecció de poetes llepafilosos o, a tot estirar, amb una secta d'intel·lectuals dandis i elitistes addictes al senyor Prat i el seu partit. Pretendre això, ultra incórrer en les simplificacions abans recusades, no suposa més que assumir acríticament les mateixes opinions que del Noucentisme predicaven alguns dels seus més il·lustres teòrics, la qual cosa duu indefectiblement a plantejaments falsos d'entrada, pseudo-qüestions bizantines del tipus de si cal considerar «noucentista» tal o tal altre personatge. D'altra banda, si veiem en el Noucentisme una ideologia —segons les precisions ja esbossades i tal com matisaré al llarg de l'assaig— i no un moviment entès segons una concepció estàtica, evitarem de caure en el perill d'equiparar-lo amb un període cronològic concret i amb determinades actituds vitals i/o culturals que s'hi donen de manera més accentuada,¹³ amb el menysteniment subsegüent d'altres fets i realitats coetanis que s'hi troben en franca oposició i despleguen una no menor vitalitat. Car si bé hom pot fixar les dates de 1906-1923 com a fites cronològiques que delimiten la consolidació i apogeu de la ideologia del Noucentisme i, en definitiva, de les realitats històriques globals a què aquesta ideologia respon i en virtut de les quals compleix una funció determinada, també és cert que la gestació dels factors que constituïran la ideologia com a tal arrenca de molt abans —en realitat, de la crisi del 98 i, sobretot, del 1901, quan s'imposa a les eleccions el torn alternatiu regionalistes-republicans en lloc del de conservadors-liberals vigent fins llavors. En aquest cas concret, la dependència que es dona en relació amb el moment precedent —constitutiva

12. Així, per citar només algun exemple, ni Josep Benet ni Solé-Tura en les obres citades, ni Isidre Molas a *La Lliga Catalana*, 2 vols. (Barcelona, Edicions 62, 1973), no fan cap esment del Noucentisme.

13. És aquesta bàsicament la conclusió teòrica que es desprèn de l'estudi dedicat recentment al tema per Guillermo Díaz-PLAJA, *Estructura y sentido del Novecentismo español* (Madrid, Alianza Editorial, 1975).

al capdavall del devenir històric—, ha estat sobradament remarcada per Marfany en referir-se a les concomitàncies entre Modernisme i Noucentisme. Concomitàn- cies, però, que no s'han de veure com a apropiació oportunista de característiques inherents del Modernisme per part de la «feram» noucentista, sinó més aviat com a conseqüència del procés de configuració que tota ideologia experimenta abans de concretar-se en un sistema significatiu i en una praxis institucional. Les ideol- ogies, per més que ho pretenguin els seus teòrics, delerosos d'atribuir-los vir- tualitats redemptoristes, no neixen òbviament del no-res, es confegeixen pel que podríem anomenar un procés de sedimentació selectiva d'acord amb els canvis produïts a la base, manllevem elements diversos d'altres ideologies, més o menys allunyades en el temps i en l'espai, i ho conjuminen en un sincretisme re- conciliador de les múltiples contradiccions socials existents, vàlid per a l'ex- plicació i transformació de la realitat present segons l'interès de les classes i grups en què ha estat generada. No cal ni dir que aquest interès és essencialment polí- tico-econòmic. Res d'estranyar-se ni menys d'escandalitzar-se, doncs, davant el fet que el Noucentisme potenciï, seguint l'interès de la classe en què ha sorgit arran del canvi de conjuntura, determinats factors introduïts al llarg del procés de transformació que suposa el Modernisme, i que per contra, en virtut d'aquest mateix canvi, en bandegi d'altres que responien a contradiccions no resoltes i de difícil solució per a la classe dirigent. D'altra banda, i pel que fa a la data que fixa el cant del cigne del Noucentisme, la qüestió sembla ja bastant dilucidada. És evident que el Noucentisme com a tal cal donar-lo per enllestit el 1923, any en què la burgesia catalana es veurà obligada a promoure la implantació de la dictadura primoriverista. De fet, l'erosió de la ideologia noucentista s'havia pro- duït de manera gradual a partir del 1917, al llarg d'un període progressivament caracteritzat per l'enduriment de les relacions laborals arran de l'increment de producció provocat per la Guerra Gran; i amb la doble correntia subsegüent de vagues i locauts que culmina el 19 en l'afer de la Canadenca. Progressivament, la burgesia anirà adoptant actituds més intransigents i conservadores, i fets com l'aparició del pistolisme blanc, el reforçament de l'aranzel proteccionista i l'en- trada de Cambó en un govern de concentració el 1921, l'escissió produïda un any més tard en el si de la Lliga que dona lloc al naixement d'Acció Catalana, són tots fites cabdals d'un procés que duu com a conseqüència la disjunció dels objec- tius polítics i culturals del mateix projecte d'acció conjunta en què els havia agru- pats la ideologia noucentista. És la fi de les aspiracions d'hegemonia política man- tingudes durant les dues primeres dècades del segle per la burgesia catalana, el reconeixement implícit del seu escarransiment històric de classe i de la seva ne- cessitat congènita i sempiterna d'hipotecar els propis interessos a canvi de poder comptar amb l'aparell repressiu que li brinda l'estat espanyol. És també la fi del Noucentisme en tant que ideologia configuradora del programa d'acció im- mediata al servei de l'estratègia política d'aquesta burgesia. Això no obstant, el Noucentisme ha reeixit a concretar-se en una praxis cultural i docent que contri- buirà activament a la progressiva normalització de la cultura catalana fins a l'a- cabament de la guerra civil. I això no pas perquè el «bestiar sentimental i purità» dels intel·lectuals, dolgut pel canvi d'actitud de la burgesia, es penedeixi de pas- sades velleïtats polítiques i decideixi d'actuar novament mogut per nobles uto- pies culturalistes que només a ells afecten i que [ells] són els únics a compren- dre, tot sacrificant-s'hi amb voluntat de croat. D'una banda, precisament pel fet de no constituir cap grup *freischwebender*, molts d'aquests intel·lectuals acusen di- verses tensions —sorgides no tan sols de llur relació amb la burgesia— que els menen a diferents tipus d'evasió. D'altres, els qui resten a Catalunya, en refugiar-

se en un abstencionisme polític més o menys declarat i lliurar-se a una activitat eminentment cultural, no fan més en realitat que revalidar el màxim objectiu a què tota ideologia aspira: el de convertir-se en un conjunt de normes internalitzades que conformin mentalitats, hàbits i actituds. I és aquí on cal situar, al meu entendre, l'aportació cabdal del Noucentisme, en el fet que tot i haver desaparegut les realitats històriques de base que l'havien engendrat en tant que ideologia de classe i, per tant, al servei d'uns interessos molt determinats, hagi cristallitzat en unes pràctiques d'integració social que resulten altament operatives i eficaces en l'àmbit institucional, cultural i científic. Els resultats seran evidents al llarg dels anys 20 i 30: el Noucentisme, arrambada la seva bel·ligerància política i cultural de primera instància, pot considerar-se certament ja periclitat com a tal, però tanmateix, per ci per lla, hom troba en la creació de diferents artistes i escriptors, en capteniments de determinats grups socials i, no cal dir, en nombroses institucions docents, tot de trets característics del sistema de valors introduïts i refrendats pel Noucentisme. Això és el que ha desorientat alguns autors i els ha fet pensar que el Noucentisme perduraria de fet fins a la guerra civil¹⁴ o bé, en un intent de donar fe d'aquesta herència tot delimitant les diferències que serva respecte als orígens, els ha dut a empescar-se una taxonomia no per més pintoresca menys gratuïta.¹⁵

Arribats en aquest punt de l'exposició, es fa necessari d'apuntar unes molt breus consideracions que, d'acord amb les precisions conceptuals esbossades fins ara, atorguin un fonament teòric mínim al mètode que considero més adient per a l'estudi dels fenòmens ideològics i, en aquest cas, del Noucentisme.

Era Marx ja qui remarcava en referir-se a la consciència el seu caràcter «material» pel fet d'haver-se d'exterioritzar mitjançant un llenguatge, i com ambdós elements es produïen sincrònicament i recíproca com a necessitat de respondre a les pressions del medi ambient. Abans, Spinoza i posteriorment Kant, havien evidenciat, des de pressupostos diferents, però en darrera instància complementaris, com de fet la realitat en si i les relacions que s'hi estableixen no resulten en cap cas preexistents a les representacions que hom se'n fa. És en el llenguatge i a través d'ell que aquestes representacions s'articulen i projecten el resultat subsegüent sobre la realitat externa, que és dotada de significat i que provoca, a la vegada, noves projeccions significadores. Consciència i llenguatge s'integren, doncs, dins una mateixa dialèctica, i en virtut de la reacció suscitada pel medi extern i la relació que hi estableixen, és que configuren la realitat com a tal i esdevenen ells mateixos una altra realitat, no per més intangible menys material. La producció d'aquesta realitat, corporeïtzada en un llenguatge entès com a sistema de signes, és homòloga respecte a la producció material: producció i canvi de mercaderies i producció i canvi de missatges són cares complementàries d'un mateix procés i cap de les dues, pel fet de no haver-n'hi cap de preexistent ni de més «material», no constitueix el reflex de l'altra.¹⁶ Ambdues es corresponen dialècticament i s'insereixen de ple dins la materialitat de la circulació social, tot i que l'àmbit i l'abast de llur respectiva operativitat —que resulta mecani-

14. Tal és l'opinió d'Alexandre Cirici a *La plàstica noucentista*, «Serra d'Or», vi (1964), 502-507.

15. És el cas de la paraula «neonoucentisme» encunyada per Joan Fuster a *Literatura Catalana Contemporània* (Barcelona, Curial, 1972).

16. Sobre la indistriabilitat d'ambdós processos productius, i en general sobre una crítica marxista als postulats teòrics en què recolza la gramàtica chomskyana, vegeu Augusto Ponzio, *Producció lingüística e ideologia social*, traducció castellana de Pilar M. Laveaga i Mariano Anos (Madrid, Alberto Corazón editor, 1974).

cista d'enquadrar dins l'esquema dicotòmic de les influències entre infraestructura i supraestructura— revesteixi diferents modalitats i se situï a nivells d'efectivitat heterogenis i canviants. El caràcter abstracte i formal dels signes, però, fruit d'un treball col·lectiu de simbolització, els fa més susceptibles d'esdevenir intercanviables, d'objectivar per a un major nombre d'individus un major nombre de realitats. Aquesta fluïdesa i disponibilitat social dels signes, i la relació ja indicada que s'estableix entre producció material i producció lingüística, motiven que sigui en el llenguatge on es duu veritablement a terme la lluita de classes, l'escenari en el qual i per mitjà del qual es formulen els diferents interessos contraposats i es re-crea la realitat. La història resulta així d'un doble procés, d'allò que és fet i [d'allò] que és dit, dels interessos reals i els signes que, en enunciar-los, els objectiven.¹⁷ La ideologia pressuposa una elaboració de signes d'acord amb l'interès dels diferents grups i classes socials. És en els signes on es concreta el desig —o la por— i la proposta d'acció que tota ideologia comporta, on cal cercar la materialitat de la ideologia i, en definitiva, la seva pragmàtica. Segons el moment històric, és evident que canvien els interessos reals i els signes que els expliciten, però la dialèctica establerta entre uns i altres és invariablement la mateixa. Òbviament, en el cas del sistema de signes més abstractes i formal, el del llenguatge de la doble articulació, l'estructura profunda subjacent a cada una de les diferents llengües naturals és essencialment la mateixa per a tots els parlants i difícilment experimenta canvis substancials, no és susceptible de manipulació. Aquest fet, però —i deixo deliberadament de banda tota exposició de les crítiques adreçades a qüestionar el possible origen i adquisició d'aquestes estructures profundes—, no invalida que, en allò que per seguir la mateixa terminologia podríem anomenar estructura superficial, s'elabori un lèxic i un discurs, una competència de codificació i descodificació de signes, de missatges, amb què les diferents classes i societats, d'acord amb llurs condicions materials de vida, procedeixen a significar activament la realitat, a aprehendre-la i a mostrar-la segons les seves necessitats i aspiracions. Posats a fer, doncs, l'anàlisi d'un fenomen ideològic històricament determinat, cal centrar-se en l'estudi del llenguatge que el conforma, en l'economia política dels seus signes i en la seva producció i distribució. Només així evitarem d'incórrer en un ideologisme transcendentalista preocupat pels continguts i ignorant del fet, implícitament demostrat també per Marx, que on cal cercar l'objectivitat de la producció material i ideològica és en la forma, forma entesa no com a reflex superficial de valors emanats fetitxísticament de la matèria, sinó com a resultat d'un procés d'abstracció i simbolització que la fan especialment apta per a l'intercanvi i la manipulació, és a dir, per a la seva acceptabilitat en el si de tota societat humana.¹⁸

El desconeixement —o el menysteniment— de fets com ara els aquí més amunt breument esbossats desconcerta els estudiosos de les ideologies, entestats a explicar-se-les genèticament i semàntica, convençuts que de la base històrica es desprenen unes representacions de consciència que es reflectirien després en una forma lingüística. Conèixer què vol dir exactament aquesta forma equival, segons aquests estudiosos, a conèixer què hi ha al darrera, la ideologia en qüestió. I malden inútilment per esbrinar què significa en realitat tal o tal altra pa-

17. Punt clau de la teoria historiogràfica de Jean Pierre FAYE, *Théorie du récit* (Paris, Hermann, 1972).

18. Per a un estudi formal de la ideologia entesa com a sistema de signes, vegeu Jean BAUDRILLARD, *Pour une critique de l'économie politique du signe* (Paris, Gallimard, 1972).

raula, per quins viarans desconeguts aconseguix d'exercir una acció canviant la ideologia sobre la infraestructura. En el cas del Noucentisme aquests procediments han constituït una constant. Així, davant la infructuositat d'un mètode d'aquest tipus, hom ha optat per concloure còndidament que paraules com «arbitrarisme», «classicisme» i la mateixa de «noucentisme» resultaven ambigües, que obeïen a un especial idiolecte de capelleta i que era en determinades essències recurrents on calia situar la virtualitat ideològica del Noucentisme.¹⁸ Doncs bé, és partint precisament d'una anàlisi del llenguatge específic en què s'articula tota ideologia, que podem constatar com és en aquest llenguatge i en la peculiar elaboració, distribució i manipulació dels signes que l'integren que tenen lloc els fenòmens característics de la ideologia. La ideologia es constitueix i actua per un doble procés de totalització i d'exclusió. En tant que aspira a fixar uns valors cohesius i directrius de la societat, en funció de l'interès d'una determinada classe o grup, es presenta com a universalment vàlida per a explicar i transformar qualsevol realitat, tendeix a la reconciliació de tota mena de contradiccions mitjançant l'elaboració de racionalitzacions i de models sincrètics, aglutinadors de la diversitat en una unitat sublimada i transcendent. Ara bé, en tant que generada per l'interès d'una determinada classe, és evident també que ha de negar els que li són contraposats, d'excloure'ls del seu pla ideal i d'anatematitzar-los en funció dels que considera valors intocables. El resultat de tot plegat és una tria, una selecció dels elements considerats integrables i instrumentalitzables i dels elements considerats irreconciliables i antitètics. On s'opera aquest doble procés és en el llenguatge. D'una banda, la totalització es duu a terme per un treball d'abstracció que es configura en la polisèmia inherent als signes del discurs ideològic. L'amfibologia resultant facilita la incontrovertibilitat dels valors proposats com a models. D'altra banda, l'exclusió es realitza per un treball semblant de reducció discriminatòria concretat en els mateixos signes polisèmics i en d'altres, igualment polisèmics, que funcionen antinòmicament respecte als primers. El reduïment del simbòlic que ambdós processos comporten coadjuva eficaçment a la fetitxització dels signes característica del llenguatge ideològic. Fetitxització que després és àmpliament confirmada per la redundància amb què s'estructuren els signes al llarg del discurs. Un discurs que constantment es predica de si mateix i la suprema intencionaditat del qual és la de presentar-se com un llenguatge de fets, descriptiu i no valoratiu. Són totes aquestes característiques, produïdes i detectables en el llenguatge, les que atorguen a la ideologia un màxim d'operativitat, pel fet d'ésser precisament en l'acte d'emissió lingüística on s'obscuraix la relació existent entre els interessos reals i les idees, on s'estableixen les discriminacions i es conjuren les contradiccions no resolubles (per incapacitat o per interès), on es formulen els projectes d'acció.

Tot el conjunt de delimitacions metòdiques aquí exposades s'apliquen perfectament al Noucentisme, entre d'altres raons, perquè inserint-se —i anticipant-se— en el que constituirà una de les constants dels fenòmens ideològics dretans del segle xx, el Noucentisme procedirà a una manipulació conscient del llenguatge i sistemes de signes en general, amb l'esperança de fer-se així amb una ideologia i els seus mitjans de producció i de possibilitar, doncs, tal com ja he indicat, la realització de la seva revolució conservadora. Hem vist també com el no assoliment d'aquests objectius no invalida els resultats obtinguts en l'àmbit lingüístic i ideològic. La mateixa coherència assolida a tots nivells pel Noucentisme és conseqüència essencialment de la coherència dels diversos

llenguatges utilitzats, com també ho és en gran part l'operativitat que exercirà la ideologia noucentista en diverses esferes. Hi comptarà certament això que hom anomena dirigisme, però cal tampoc no oblidar que en l'obtenció d'aquests òrgans i institucions de poder hi havia contribuït òbviament la circulació i difusió dels signes configuradors de la ideologia noucentista. I de les virtualitats pragmàtiques del llenguatge i de la seva explotació, els noucentistes n'eren conscients i sabien com aprofitar-se'n. Del perquè d'aquest fet i del que d'aquí derivin vers una concepció objectualitzada del llenguatge ja tindrà oportunitat de parlar-ne sobradament en referir-me a la poètica. Abans, però, faré l'anàlisi d'alguns dels mots clau al voltant dels quals s'estructura el discurs ideològic del Noucentisme, a fi i efecte de sistematitzar ni que sigui mínimament en la pràctica alguns dels pressupostos teòrics anteriorment apuntats i entrar així de ple en l'estudi de la ideologia en qüestió. En el període de gestació del Noucentisme, aquest, a mesura que s'opera un canvi profund en les estructures històriques de la societat catalana, malda per proscriure d'altres llenguatges i ideologies i per imposar el propi, integrat per alguns mots encunyats de nou i per molts d'altres els quals, en virtut de la manipulació ja alludida, presenten dins la polisèmia que arrossegaven d'abans una funció diferent, d'acord amb la necessitat que els ha revitalitzat i que, a la vegada, ells mateixos conformaran. Cal, doncs, no estranyar-se per l'aparició d'aquests mots nous i de la nova redistribució funcional que es fa amb d'altres, existents de sempre. Això és motivat per les exigències del sistema social i no per la vèrbola fàcil i enginyosa de cap individu. Identificar el Noucentisme —com s'ha fet— amb l'Ors i les seves gloses¹⁹ és tan grotescament simplista com fóra —i demano mil perdons per una comparació tan descreguda als òrvides impenitents— identificar la ideologia del nacionalsocialisme amb el doctor Goebbels. La ideologia i els sistemes de signes són productes socials i resulten de la necessitat i del treball col·lectius, i en cap cas no han de ser vistos com la creació d'un sol individu. Els ideòlegs i verbalitzadors, com ara l'Ors, el que fan és adequar a les necessitats històriques d'una determinada classe el llenguatge amb què aquesta expressa la seva ideologia, la seva relació amb les realitats canviants. I en aquest sentit, Ors s'erigeix sens dubte com a màxim verbalitzador del Noucentisme, però no en l'únic. Bé que sigui ell l'encunyador del terme en qüestió i qui, a través d'un dels primers mitjans de producció ideològica creats per la burgesia catalana —«La Veu de Catalunya»—, atorgui una major difusió al Noucentisme, aquest serà ràpidament acceptat per àmplies capes de la burgesia i la classe mitjana pel fet de respondre a determinades expectatives històriques, de constituir-se en ideologia de la classe dominant, per boca de la qual s'expressen Ors i molts altres intel·lectuals en actiu.

Els cinc mots que he escollit constitueixen, al meu entendre, el nucli d'una constel·lació on, amb relacions d'afinitat o de discriminació, giren els altres mots integrants del sistema ideològic noucentista. Noucentisme, imperialisme, arbitrarisme, civilitat i classicisme s'engloben ells mateixos, es defineixen en recíproca [relació] els uns amb els altres i esdevenen els fetitxes per excel·lència de la ideologia noucentista.

El mot Noucentisme, encunyat per analogia amb Vuitcentisme, respon a la constant de tota ideologia de presentar-se com a superadora de totes les existents, com a portadora d'una panacea universal. En aquest cas concret, es juga

19. És la tesi de Josep Maria Capdevila a *El Noucentisme*, dins *Eugeni D'Ors. Etapa barcelonina* (Barcelona, Editorial Barcino, 1965).

amb l'oportunisme cronològic evident que suposava l'entrada en un nou segle a fi i efecte de fixar un recomençament mític. El passat immediat no compta, cal emprendre-ho tot de cop i volta d'acord amb els nous temps. Subjacent, hi persisteix el mite de la modernitat, considerat com un valor en si. Atès que obeeix a uns interessos conservadors, el Noucentisme no ve a revolucionar res, i així ho afirma explícitament Ors: es limita a constatar fenòmens ja presents —les «palpitacions del temps»— i aixecar-ne acta, en un intent declarat per presentar el seu llenguatge com de fets i no de valors. Aquesta represa *ab novo* que postula el Noucentisme té, evidentment, la seva correlació transcendent en uns orígens no menys mítics, amb els quals cal entroncar per mitjà de la «Santa Continuitat» que el Noucentisme aporta. És la seva una revolució conservadora. A remarcar també que no s'estableix un mot en directa oposició al de Noucentisme. El de Modernisme no és pràcticament gens utilitzat pels noucentistes. Noucentisme s'oposa a tot en tant que aspira a ser-ho tot també: un període cronològic, unes noves generacions, un país. D'aquí que, com ja he justificat més amunt, Noucentisme no vulgui dir absolutament res perquè vol dir-ho tot. La seva funció és la de significar en un pla ideal i integrador els nous interessos i la subsegüent estratègia de la burgesia catalana davant el canvi de conjuntura que havia suposat el tombant de segle. Preparar gradualment la societat catalana per a l'acceptació d'aquests interessos i l'estructuració social resultant a través d'aquesta emissió de signes lingüístics que prometen i, a la vegada, mistifiquen.

No deixa de semblar paradoxal, a primer cop d'ull, que tot just quan respirava alleujada per l'obtenció de l'aranzel proteccionista del 1906, la burgesia catalana es dediqués a parlar insistentment d'imperialisme. Impossibilitada de fer-se àdhuc amb el mercat intern, a què treia cap d'esbravar-se predicant imperialisme a tort i a dret? Conseqüència del «*wishful thinking*» que tota ideologia comporta? Només en part. És ingenu de creure que aquesta burgesia estigués tan obsedida per la seva feblesa que això la dugués a submergir-se en grandeses mitomaníques i a convèncer-se que per tal d'eixamplar l'abast dels seus mercats calia reivindicar abans l'imperialisme. Imperialisme amb què i sobre qui? Com sempre en l'estudi de la ideologia i el seu llenguatge, cal preguntar-se no pas què diuen les paraules, sinó allò que no volen dir, a quina necessitat responen i de quin interès es troba en funció allò que amaguen, en definitiva. En la seva lluita pel poder, la burgesia catalana instrumentalitza les reivindicacions catalanistes i les manipula convenientment en el doble vessant polític i cultural. On més s'evidencia aquesta manipulació és en el signe d'imperialisme. En tant que aquest mot s'associa amb la idea d'assimilació, d'annexió, parlar d'imperialisme era demostrar explícitament l'antiseparatisme inherent del programa burgès, frenar els desviacionismes d'un catalanisme de base popular progressivament radicalitzat i combatiu. D'altra banda, calia servir-se d'aquest mot per tal d'evitar l'oposició directa que hauria suscitat per part del govern de Madrid al reformisme burgès català la utilització d'un mot com el de nacionalisme. Imperialisme significava, abans de tot, les limitacions i la cautela amb què havia de moure's la burgesia del Principat, de cara a la pròpia societat i de cara a les altres oligarquies de l'estat espanyol, si volia dur endavant el seu programa. Amb Imperialisme, també, es volia designar el que a l'entendre dels ideòlegs del Noucentisme havia de constituir el sistema polític-econòmic peculiar i característic de la societat catalana: en franca oposició al liberalisme abstencionista i en actitud no menys antagònica respecte al socialisme, l'imperialisme havia d'erigir-se com a solució sincrètica i conciliadora, síntesi dels avantatges de tots dos sistemes i rebuig de llurs respectives deficiències. —Pocs anys després, el feixisme i

el nacionalsocialisme es predicarien amb idèntiques pretensions i propòsits—. El Noucentisme s'adona de la indestriabilitat de política i cultura i les conjumina hàbilment en un projecte d'acció conjunta: fer l'una equival a fer l'altra, i a la inversa. Calia rescatar la cultura de les mans d'intellectuals planyents o revoltats i convertir-la en un aparell ideològic d'estat eficaç, sistemàtic. D'aquí la necessitat d'una *Kulturkampf*, d'una cultura no a la defensiva, sinó d'una cultura «imperialista», capaç d'imposar-se. D'imposar-se a qui? Al conjunt de la societat catalana, per la necessària qualificació de la força de treball, ja esmentada, i per un altre fet cabdal: la cultura era considerada per amplis sectors de la burgesia catalana com el millor antídoto contra la revolució, concepció aquesta molt típica de regeneracionisme reformista de la fi de segle. De la major extensió i perfeccionament de la cultura, entesa en la seva accepció més ideològica, s'esperava una acció integradora, quasi purificadora, que resoldria per la via pacífica i ideal els nombrosos conflictes en què es debatia la societat de l'època i que constituiria, alhora, el mitjà més eficient de progrés. L'imperialisme, polític i cultural, no era més al capdavant, doncs, que la campanya empresa per una burgesia per tal d'assolir una hegemonia interna, a casa seva, amb el control subsequent de tots els dinamismes que regulen la vida social.

Per a Casellas,²⁰ l'arbitrarisme seria la transposició a l'àmbit estètic de la doctrina sobre l'imperialisme. I, en part, no estava mancat de raó. Car, en aquest mot, s'hi operava el màxim procés d'abstracció i reducció de la ideologia noucentista, esdevenia el gresol on es forjava aquesta com a sistema significatiu, el punt obligat de referència de tots els altres signes. I això era en tant que en el mot arbitrarisme es concretaven els procediments que havien de conferir a la ideologia en conjunt una virtualitat operativa, que l'havien de convertir en una pràctica, susceptible d'actuar, doncs, sobre les realitats de base. Si hom ressegueix la història externa del mot en els textos orsians observa com, en un principi, se li atorga una dimensió estètica que progressivament esdevé ètica, definidora de pautes de conducta. Cosa no gens d'estranyar si tenim en compte, com ja ha estat remarcat,²¹ que en el pensament burgès, dretà, ètica i estètica tendeixen a confondre's i sovint s'hi equiparen les actituds vitals amb les artístiques. En aquest sentit, resulta indistint d'analitzar primer l'una o l'altra, car les motivacions subjacents són les mateixes. Arbitrarisme s'utilitza per tal de configurar ideològicament uns models de pensament vàlids per a l'acció immediata i eficaç. I aquests models, enmig de la situació d'*impasse* en què semblava moure's la societat catalana i espanyola en general, i essent promoguts segons l'interès d'una burgesia no per més tocatardana menys delerosa de seguir l'exemple de les europees, no podien ser altres, en principi, que els del racionalisme més estricte. El racionalisme, però, serveix per a explicar, no pas sempre per a motivar. I calia infondre ànims a una comunitat víctima d'una neurosi col·lectiva i on encara persistien mostres evidents del *mal du siècle* en forma d'abúlia i de decadentisme. La influència de Nietzsche esdevenia àlgida per aquells moments. Però era l'exaltació del poder i de la voluntat per ells mateixos. La correlació en un àmbit diferent de les teories de l'art per l'art. Es tractava, doncs, d'acord amb l'interès de la classe que maldava per conformar a la seva imatge la resta de la societat, d'endegar vers una finalitat operativa tot

20. Raimon CASELLAS, *Pròleg* a Eugeni D'ORS, *Glosari 1906* (Barcelona, 1907). Encara una de les millors interpretacions del pensament orsià.

21. A l'agut i en tants aspectes encara vàlid pamflet de Simone DE BEAUVOIR *El pensament polític de la dreta*, traducció catalana de Jordi Solé-Tura (Barcelona, Edicions 62, 1968).

aquest potencial teòric, de servir-se'n per tal de fixar i aconseguir objectius concrets. La voluntat desenfrenada havia d'esdevenir, en relació inextricable amb el racionalisme, energia creadora i el resultat de tot plegat havia de ser un pragmatisme eficient, teleològicament dirigit. En un esforç sincrètic considerable es feien confluïr Descartes, Nietzsche i William James, tot al servei de la realització de l'obra ben feta, de l'acció transformadora. Ara bé, el racionalisme burgès sempre ha topat amb la contradicció d'atribuir una validesa universal a la raó i a la seva pràctica, tot i que la societat continuava dividida en classes i, per tant, no podia donar-se una conformitat d'interessos. Aquesta contradicció resultava en el cas de l'incipient racionalisme noucentista molt més flagrant. Les realitats històriques a què obeïa eren prou diverses i contraposades com perquè s'arrogués la pretensió d'explicar-les, justificar-les i transformar-les totes, Això hauria atemptat directament contra l'interès de la classe rectora. Aquí comença l'altra cara del procés ideològic, la reducció, operada com sempre en el llenguatge, en aquest cas, en el mot arbitrarisme, el qual és també sinònim d'idealitat. Paralela a qualsevol actuació d'indole racional i pragmàtica, cal una depuració, una selecció de la realitat d'acord amb uns criteris ideals que, òbviament, no s'especifica quins són. La realitat no s'ha de constatar i analitzar i, a través del coneixement resultant, intentar de transformar-la, sinó que cal operar-hi sobre representacions abstractes, que ja d'entrada responguin no a allò que és, sinó a allò que es voldria que fos. I aquest és, al capdavall, el funcionament de la ideologia. Les delimitacions d'antuvi no s'utilitzen provisòriament a tall d'hipòtesis per tal d'aprofundir en l'estudi i experimentació d'una realitat dada, tal com fa la ciència,²² sinó que són presentades com l'única realitat existent, l'única viable. D'aquí el refús que fa el Noucentisme del positivisme i el naturalisme, que sobrepassaven de molt el seu racionalisme a la defensiva. I en contrapartida, predica el gust per l'artifici, per allò que és més fàcilment manipulable, que permet de regular en un pla ideal el caos sense necessitat d'haver-s'hi d'enfrontar directament. No cal dir que el millor laboratori per dur a terme aquesta idealització el brindaven les arts i la literatura, d'on el fet que tot seguit es parlés d'una estètica i una poesia arbitràries, que no constituïen, en la seva fonamentació teòrica, com tindré oportunitat d'evidenciar més avall, sinó la projecció de tot aquest corpus ideològic.

És qüestió sobradament sabuda i debatuda la de les tensions originades en el si de la societat catalana entre camp i ciutat cap al tombant de segle. La crisi de la filloxera i la pèrdua dels mercats colonials, amb la subsegüent aparició en els nuclis urbans d'un subproletariat d'extracció rural que passava a engruixir de manera alarmant les files dels parats, no feien més que accentuar fortament la crisi per la qual travessa tota societat a cavall de dos sistemes de producció diferents, l'agrícola i l'industrial. Ara bé, en procedir el Noucentisme a esbombar el mot civilitat no es proposava tant de contraposar-lo al de ruralisme, de persistir en una polèmica iniciada ja en ple Modernisme, com de contribuir a neutralitzar els nombrosos i progressius conflictes que sorgien als nuclis urbans i sobretot, és clar, a Barcelona, pol màxim de convergència dels antagonismes de classe. L'autèntic enemic de la burgesia catalana no eren els pagesos més o menys descontents, sinó el proletariat, un proletariat cada cop més difícil d'in-

22. Amb això no vull donar a entendre, òbviament, que la ciència resti al marge de plantejaments ideològics, inherents a tota activitat humana. En aquest sentit, el cas de Fabra em sembla arquetípic: partint d'uns pressupostos ideològics fàcilment detectables, aconseguïx de dur a terme una tasca científica de primera magnitud.

tegrar dins un sistema econòmic fluctuant i poc consolidat. S'imposava, per tant, la creació d'un mite que permetés la identificació amb un nosaltres col·lectiu, un nosaltres a l'abast, quotidià. Atès que aquest mite assimilador i sublimador de les diferències socials no podia referir-se al terme Pàtria, la manipulació i fetitxització del qual ja era a bastament instrumentalitzat per l'estat espanyol, calia remetre'l a quelcom de més proper, més a disposició de la burgesia catalana, i això era la ciutat, Barcelona, i per extensió totes les altres del Principat. Tothom era cridat a col·laborar en la construcció d'aquesta ciutat que, sense el menor pudor, es proclamava ja ideal. L'esclat de la Setmana Tràgica s'encarregaria d'endur-se riera avall moltes d'aquestes aspiracions platonitzants, però restaria l'afany constructor i la norma moral internalitzada en àmplies capes burgeses i petit-burgeses del civisme, d'un civisme que només alternativament pot rimar amb feixisme.

Seguint un raonament paral·lel a l'efectuat per Goldmann en referir-se a la burgesia alemanya,²³ hom podria encetar el tan controvertit problema del classicisme, i més concretament del noucentista, afirmant que la raó per la qual, en un moment donat, una classe que aspira a esdevenir hegemònica es despenja parlant a tort i a dret de classicisme, mostrant-lo com a model d'exemplaritat permanent, no obeeix a d'altre motiu que al de la incapacitat d'expressar-se en un llenguatge propi que s'adigui amb les seves necessitats presents i immediates. I aquest era en gran part el cas en què, a l'hora de justificar-se i transcendir-se en la història, es trobava la burgesia catalana. Una burgesia de pervinguts, sense una tradició immediata que li fes de suport ideològic, amb una Edat Mitjana que restava massa lluny i que era exhumada més a tall de relíquia fòssil que de material viu i mitificable, amb quatre segles d'anul·lació política pesant a sobre com una maledicció. On trobar uns principis d'actuació i d'autoritat que semblessin ancorats en l'etern, que establissin els vincles amb la tradició perduda? El món clàssic, i la visió que n'havia llegat l'humanisme renaixentista, era sens dubte la fita i la deu d'on calia extreure el conjunt de mites i models que exercissin la funció cohesionadora. Comunitat de la raça en unes mateixes coordenades geogràfico-temporals, immutabilitat de les essències constitutives. Procés d'abstracció i reducció concretat en el mot classicisme, que de designar un període històric i, més exactament, l'art i la literatura que s'hi produeixen, passa a significar un sistema polític, filosòfic, ètic i estètic. El fenomen en si no és peculiar i exclusiu de Catalunya,²⁴ però és aquí on revesteix sens dubte un caràcter més abrandat i de més conseqüència per a la creació artístic-literària. On més declaradament es reivindica que el classicisme és i ha de ser correlatiu en les arts i en la vida social: equilibri, ordre, mesura, raó i harmonia són les consignes vàlides absolutament per a tot, per a escriure i per a viure, és a dir, per a comportar-se en societat. El Romanticisme, que els noucentistes identifiquen sistemàticament amb Modernisme sense esmentar-lo, no ha constituït més, al capdavall, que un parèntesi nefast que confirma novament la indestructibilitat dels valors eterns, la recurrència cíclica de la història, història que cal conformar en el futur segons es desprèn d'aquests valors insubstituïbles. És l'estabilitat de la polis grega i el dinamisme de l'imperialisme romà el que cal sintetitzar en un mateix projecte englobador. Evidentment, tota aquesta manipulació ideològica orquestrada al voltant del classicisme no hauria passat

23. Vegeu Lúcièn GOLDMANN, *Ciències humanes...*, op. cit., p. 93.

24. Remarcat, a més de per Valentí, vegeu *supra* nota 1, per René WELLEK a *Classicism in Literary History*, dins *Discriminations* (Yale University, 1970) ps. 72-73.

de ser un simple corrent reactiu i implícitament mistificador, oportunista, si no hagués fornit el fonament teòric a una qüestió cabdal en el cas de Catalunya i que ja s'havien plantejat els modernistes. El classicisme noucentista deia aspirar com a meta màxima a la universalitat; captar-se clàssicament, en l'activitat que fos, equivalia a remuntar-se per sobre de l'anècdota i assolir el nivell excels de la categoria, assegurar-se la perdurabilitat; la típica fallàcia de l'universalisme burgès, certament. L'important era, però, que l'obtenció d'aquesta universalitat es fes dependre de la prèvia afirmació de la pròpia identitat, del seu reconeixement i aprofundiment. Només partint del «coneix-te tu mateix»²⁵ era possible d'esdevenir universal, clàssic. Aquesta explicació impecable, corroborada en una pràctica indefectible, suposava la superació de les motivacions nostàlgiques de sentimental i les arrauxades de croat a l'hora d'escriure i pensar en català i conferia veritablement una raó d'ésser vàlida per a tota la collectivitat. Era de fet la gran aportació de la correntia classicista a la Catalunya contemporània.

En els paràgrafs precedents he intentat d'esbossar una succinta interpretació de la ideologia noucentista deixant deliberadament de banda qualsevol explicació genètica, amb ànim d'evidenciar més aviat per què són uns elements i no altres els reivindicats i els susceptibles de jugar una funció que s'adigués amb els interessos de classe de la burgesia catalana en aquell moment. Conseqüentment amb el conjunt global d'aquesta interpretació, i atès que la literatura i les diferents arts constitueixen part integrant i fonamental dels mitjans configuradors i transmissors de la ideologia, assajaré a continuació d'exposar breument com el discurs ideològic del Noucentisme aspira a justificar i endegar la producció artístic-literària i assimilar-les al seu programa, com l'estètica i la poètica —entesa aquesta última no en el significat peculiar que li atorga Jakobson, sinó en el sentit ampli i genèric de doctrina específica del «fer» artístic— no resulten en l'essencial d'altra cosa que de la projecció en el seu àmbit respectiu del sistema de valors propugnat a tot nivell pel Noucentisme. Correspon a la crítica d'art i literària l'anàlisi formal, interna, que permeti d'explicitar en què consisteix exactament la innegable i valuosa renovació que de la llengua i de les arts realitzen els escriptors i artistes noucentistes, com el sedàs que sovint apliquen a l'abundosa aportació feta pel Modernisme resulta a la llarga fructífer i possibilita una evolució dinàmica i creativa. En el cas d'una aproximació històrica, però, cal partir de les motivacions ideològiques subjacents que propicien i potencien l'activitat literària i artística. I això encara de manera molt més notòria en tot allò referent al Noucentisme, car aquest no constitueix pròpiament cap escola o corrent artístic-literari, no aporta tant un sistema crític, autònom i revolucionari, com l'afirmació i l'entronització de determinats valors enfront d'altres que són considerats caducats o inviables. La millor prova d'aquest fet la trobem en la peculiar gradació que estableixen entre els diferents gèneres literaris. És en la revisió d'aquest fenomen que em centraré tot seguit, mentre que prescindiré per raons materials d'una consideració més a fons del grau d'influència exercit pel discurs ideològic-teòric sobre algunes obres literàries i artístiques altament representatives del Noucentisme.

Una interpretació de la poètica noucentista és bàsicament una reflexió sobre la pragmàtica de la llengua i les motivacions ideològiques que poden fer que, en un moment històric donat, això esdevingui una convicció profundament arre-

25. Precepte que, anys a venir, Riba faria complementar amb el d'«Esdevén el que ets»; també manllevat a la cultura greco-llatina. Vegeu Carles RIBA, «Prefaci a la segona edició» de les *Elegies de Bierville* (Barcelona, Edicions 62, 1968⁶), p. 24.

lada en el si de gairebé tota una societat. Durant el tombant del segle passat i a les primeres dècades del present la creença absoluta en les virtualitats operatives de la llengua era un fet unànimement compartit. Les causes cal situar-les en principi en les concepcions lingüístiques vigents llavors i que es remuntaven a l'idealisme alemany —propagat a casa nostra per Llorens i Barba—, que considerava la llengua com la quinta essència del *Volkegeist*, indissociable, doncs, de la raça i tot el seu passat històric. L'organicisme positivista s'encarregaria d'establir uns paral·lelismes inflexibles entre l'evolució dels ésser vivents i les societats: naixença, desenvolupament, decadència, mort. Per a aquestes, però, el procés podia ser susceptible de reversibilitat. I en tant que hom comprovava, seguint aquest joc de paral·lelismes i identificacions, que a un període d'apogeu o decadència polític i nacional s'hi corresponia igualment i simultània un període d'apogeu o decadència lingüístic i cultural, es conclouia que en el redreçament i modernització que vivia llavors Catalunya ambdós processos havien de trobar-se perfectament sincronitzats. Fer política equivalia a fer cultura, i fer cultura equivalia a fer política. La ideologia en qüestió no podia resultar d'allò més reconciliadora i agermanadora: la burgesia es refeia de passades malfiances i restava convençuda de l'eficàcia del fet cultural; els intellectuals deixaven d'arrossegar complexos parasitaris i es persuadien de la transcendència social de llur missió. Tots treballaven ensem per la mateixa causa: polítics, artistes, literats i industrials. Dins el nacionalisme burgès tothom hi tenia cabuda, tot-hom formava part de la mateixa raça i parlava la mateixa llengua. I aquesta llengua no servia tan sols per neutralitzar les diferències de classe a tall de vehicle i producte universalment compartit. La relació de total analogia establerta entre llengua i societat comportava que el perfeccionament d'una redundés en el perfeccionament de l'altra, eren susceptibles d'influir-se mútuament i recíproca. I no cal dir sobre quina era més fàcil i accessible d'operar. Filòlegs i lingüistes, doncs, s'encarregarien de cisellar, codificar, estructurar i homogeneïtzar la llengua. Un procés semblant al que havia d'esdevenir-se de forma paral·lela en la societat. Cartesianització a tots nivells. Inconsciència profunda de la ideologia i les associacions que s'hi estableixen. No pot explicar-se altrament, si no, l'apropiació que farà el Noucentisme de la concepció mítica del llenguatge. En principi, la mateixa fetitxització del discurs ideològic deriva cap a l'objectualització del llenguatge: basta canviar el llenguatge perquè canviï la realitat.²⁶ I s'estableix una identitat màgica entre l'un i l'altra. La realitat no és més que el símbol que la representa. Cal treballar, doncs, sobre aquests símbols, car això equival a treballar sobre la realitat, i molt més encara si es tracta del sistema de simbolització per excel·lència, la llengua. Símbols que permeten de transformar la realitat pel fet de crear nous símbols que són, a la vegada, noves realitats. I on més es dona aquesta virtualitat propiciatòria de la paraula és en l'especial tractament a què la sotmet la poesia. En l'origen de tots els grans pobles i totes les grans cultures hi trobem la poesia, causa primordial del seu desvetllament, car no en va és l'eina més indicada per a crear del no-res, per a enunciar el no dit. Mallarmé deia *énoncer signifie produire* referint-ho a l'existència autònoma creada en el poema, que deixava de ser una mera representació per esdevenir un producte en si mateix. La poètica noucentista estén l'operati-

26. Desviacionisme típicament ideològic denunciat per Enzo PACÍ, *Il senso delle parole. Linguaggio oggettivato*, «Aut-Aut», núm. 82. Citat per Gillo DORFLES, *Nuevos ritos nuevos mitos*, traducció castellana d'Alejandro Saderman, (Barcelona, Editorial Lumen, 1969), p. 274.

tat d'aquest producte a tota la realitat i endega la força omnipotent de què creu disposar per obra i gràcia de la poesia segons els esquemes reguladors de la ideologia en conjunt. Rebutja, doncs, el parnassianisme i l'art per l'art, car el fer poètic tenia una transcendència d'abast infinitament més ampli que la d'un virtuosisme vagament narcíssista i gratuït, una transcendència que es desitjava pragmàtica i efectiva a curt termini. I s'oposa òbviament també a una poesia espontaneïsta i amarada de sentiment, dictada per arravataments d'efusió i misticisme. És la contenció imposada pel racionalisme, certament, però sobretot la depuració que exigeix la metàfora mítica, la confirmació de l'axioma *pars pro toto*.²⁷ No es procedeix a substituir sinó a crear una realitat més a l'abast, tal i com s'aspira que sigui. D'aquí que es faci consistir la missió i l'eficàcia de la poesia en aquesta perfecció formal que resulta d'un rigor selectiu, «arbitrària». I en tant que es recorre a la tria subsegüent, l'activitat poètica esdevé clàssica, universalment acceptable i perdurable. Una sublimació que no comporta tant un procés de desrealització com de distanciament.²⁸ Contra el que deia Ferrater, però, crec que aquest distanciament no va adreçat tant al públic lector —tal i com fa la *Verfremdung* brechtiana— com al mateix poeta, que ho adopta a partir d'un moment donat com a recurs defensiu, en començar a esberlar-se les estructures ideològiques del Noucentisme. L'altre recurs adoptat, arran del mateix esberlament, serà el de la poesia com a experiència de cultura. És la superació del sediment mítico-soteriològic en què recolzava la visió optimista d'una burgesia esperançada.

L'obsessió pel llenguatge i, concretament, l'entronització que de la poesia fan els noucentistes, em sembla obeir segons les raons que acabo d'adquirir a motivacions ideològiques de base i no a la suposada exquisidesa de quatre lletraferits desvagats. Per semblants motivacions és que menystenen els altres gèneres. Atès que el Noucentisme no és, repeteixo, cap moviment específicament literari, serà incapaç de fer una reformulació en termes literaris de la novella i el teatre que els assimilés al seu programa. Feia de tots dos gèneres una lectura ideològica i, evidentment, se'n desinteressava. Ara, una cosa és que se'n desinteressés, àdhuc que se'n malfiés, i una altra que els matés.²⁹ Aquest judici em sembla del tot excessiu i erroni. Pel que fa concretament a la novella, el mateix Yates ha posat en evidència com la crisi de les estructures novellístiques és un fenomen estès arreu d'Europa a les primeries de segle i ha matisat considerablement, tot i incórrer en alguna lectura mistificada i algun oblit,³⁰ el paper jugat pel

27. Constitueix aquest el principi bàsic del pensament mític, i el paper important que juga dins la poètica del Noucentisme no fa més que confirmar aquests sediments mítics, pre-racionals que en major o menor proporció integren tota ideologia i, especialment, la noucentista. Vegeu sobre això l'assaig d'Ernest Cassirer, *Mito y lenguaje*, traducció castellana de Carmen Balzer (Buenos Aires, Nueva Visión, 1973), especialment ps. 100-102.

28. Gabriel Ferrater va sustentar aquesta opinió al llarg d'un curset que va professar a la Universitat de Barcelona sobre la poesia carneriana, i del qual circulen uns apunts volenterosos recollits pels seus alumnes. La teoria sobre la suposada desrealització de la poesia noucentista la van adduir Castellet & Molas a l'obra abans esmentada (vegeu *supra* nota 6) i cal entendre-la, tot i l'errada interpretativa que comporta, en funció de la intencionalitat programàtica que guiava els autors.

29. Tal és literalment el judici categòric emès per Marfany a *Reflexions sobre... art. cit.*, p. 64.

30. Em limitaré a alludir simplement, sense entrar en cap qüestió de detall, a la lectura, suposo que deliberadament, parcial i incompleta que fa de l'article de Carner sobre la novella (vegeu Alan Yates, *Una generació... op. cit.*, ps. 112-113) i al fet que no tingui en compte les opinions emeses sobre el gènere novellístic per Alexandre Plana en un article aparegut a «La Revista» el 1915 i que Yates ni tan sols no esmenta.

Noucentisme en relació amb l'esdeveniment d'aquesta crisi a Catalunya. Crisi paral·lela a la que, per raons ben diferents, té lloc en el teatre i de la qual no començarà a refer-se tot just també fins a partir del 17, quan s'inicia l'aparició d'obres novel·lesques i teatrals que obeeixen a cànons literaris diversos, però que acusen d'una manera o altra l'empremta ideològica del Noucentisme. A aquest, en definitiva, si en tant que historiadors ens és lícit de fer retrets, l'únic a reprotxar-li, pel que fa a novella i teatre, és de no haver-se adonat d'anuvi de les múltiples possibilitats que ambdós gèneres oferien en qualitat de difusors i propagadors de la ideologia burgesa en àmplies capes de la població i de no haver sabut actuar, doncs, en conseqüència. Ha restat per veure, però, si en cas d'haver-se produït un potenciament efectiu, això hauria estat capaç de suscitar la formació de bons novellistes i dramaturgs en uns pocs anys i en un país encara tan lluny d'haver assolit un nivell equiparable en tots terrenys a l'uropeu. Val a dir, tanmateix, a tall de consideració final, que pel fet de presuposar la temptativa més conscient per part de la burgesia catalana d'assumir el paper de classe dirigent d'acord amb unes exigències històriques determinades, el Noucentisme es configura com la realització cultural més coherent empresa des de dalt en aquest país. El reconeixement de la qual cosa no ha de dur-nos tampoc, naturalment, a la *boutade* de considerar-nos-en néts. Ni enemics. Cal evitar d'incórrer càndidament en un *parti pris* i dedicar-se, segons sigui aquest, a elogiar o condemnar el passat. I no pel fet, doncs, que les bases més sòlides de la cultura catalana contemporània siguin, encara en bona part, conseqüència més o menys directa del Noucentisme i la classe que el patrocinà, s'ha de veure l'intel·lectual català dels nostres dies com un producte dependent en darrera instància del moviment noucentista, com el resultat d'un heretatge fatídic impossible de defugir, que li retreuria constantment els orígens burgesos de la seva actual operativitat. Creure això és del tot pueril, i més encara si hom, de retruc, n'experimenta cap sentiment de culpabilitat. El que cal fer en allò concernent al Noucentisme, és constatar com en un moment determinat la burgesia d'aquest país, malgrat les seves limitacions i condicionaments, s'aplica amb tenacitat a fer convergir, en la mesura de les seves possibilitats, el seu interès de classe amb el d'àmplies capes de la societat i emprèn una tasca de transformació a tot nivell, a l'altura de les circumstàncies. Que se'n sortís només a mitges i encara, evidència la seva —estric per dir malaurada— mediocritat, però no per això ni per l'evolució que experimentarà posteriorment, ha de renegar ni menystenir una *intelligentsia* cada cop més majoritàriament identificada amb els interessos de les classes populars les aportacions positives fetes per aquesta burgesia en el seu moment. Només així, crec, aconseguirem de valorar objectivament i profitosa la nostra història col·lectiva.

JOSEP MURGADES BARCELÓ